

ÅFALLET SKOGSTRÄDGÅRD

– DÄR MÅNGFALDEN STÅR I CENTRUM

ELIN OCH VIKTOR SÄFVE

Mitt i skogen någon mil söder om Örebro, intill naturreservatet Hjertasjöns skärgård, ligger vår skogsgård Åfallet. Gården är ett litet torpställe på strax under 5 hektar, och här har vi sedan några år tillbaka börjat bygga upp ett livsprojekt med en rik mångfald av både arter och holistiska idéer. Här lever vi våra liv med strävan att göra detta på ett sätt som i bästa fall kan inspirera andra, och som både ger oss glädje, kunskaper, mat och inkomster.

Den jordtyp som dominerar är mullrik sandjord, och gården är belägen i Tylöskog i odlingszon 4. Den drivs av oss, Elin och Viktor Säfve, och våra barn. Vi håller på att etablera en skogsträdgård med hundratals olika nyttoväxter. Nöt- och fruktträd, bärbuskar, perenna örter och grönsaker samodlas med skogens dynamik och struktur som förebild. På ca 3 hektar testar vi olika etableringsstrategier och hypoteser kring hur man kan anlägga skogsträdgårdar. I centrum för projektet står biologisk mångfald, pedagogik, klimatanpassning, kolinlagring och ekosystembaserad matproduktion. Målet är att producera bär, frukt, nötter, grönsaker, örter och plantmaterial till självhushållning, egna evenemang, vänner, familj och försäljning.

Starten och motiven

Vad motiverar oss till att både praktiskt arbeta med, och vurma för, perenna grönsaker och skogsträdgårdar? Grunden finns nog att hitta i vår kärlek till och vår fascination för skogen. I många år har vi djupdykt och engagerat oss i våra nordliga skogsekosystem. Det var ingen slump att vi blev eld och lågor när vi kom i kontakt med litteratur om, och träffade eldsjälarna som höll på med utvecklingen av just matproducerande ekosystem, så kallade matskogar eller skogsträdgårdar. Det vill säga ekosystem som hämtar sin inspiration från skogar och andra trädbärande marker.

Skogsträdgårdar mot strömmen

Skogsträdgårdar som begrepp är relativt nytt och har bara några få decennier på nacken här i norra Europa. Naturliga, eller "vilda" skogsekosystem är dynamiska, komplexa, högproduktiva och utgörs av en kraftig majoritet av alla flercelliga landbaserade arter på jorden. Hypotesen, eller den drivande tanken bakom konceptet, är att om vi hämtar inspiration från successioner, strukturer, element och växtsammansättningen i skogar, skogsbryn och trädbärande marker, finns det en verklig potential att kunna skapa mer hållbara matproducerande system än dagens monokulturer.

Många politiker runt om i världen, de storskaliga kemi-, jord- och skogsindustrierna och deras lobbyister vurmar för mer intensiva

odlingstekniker: plöjning, konstgödsling, markberedning, giftingvändning, kalhyggen och monokulturplantager. Men, samtidigt växer en annan rörelse fram globalt. Både för intensiva ekologiska odlingstekniker med ettåriga grönsaker och för kompletterande odlingssystem med fleråriga växter. Dessa består av två- eller flerskiktade matproducerande, mer resilienta ekosystem, med rikare biologisk mångfald och bättre kollagringskapacitet än de renodlade ettåriga odlingarna. Allt finns på skalan från storskaliga agroforestrymodeller, där ettåriga grödor odlas mellan alléer av träd, till smågårdar och villatomter med så kallade skogsträdgårdar med hundratals arter i en mer dynamisk utformning, ner till enstaka rabatter med samodling av flera perenner.

Ett vidare globalt perspektiv

Vi människor har globalt avskogat enorma arealer som tidigare varit naturskog, och träd- och buskmarker. Det skulle kunna innebära stora vinster för människor och miljö, att på rätt marker, storskaligt återintroducera träd och andra perenna växter. Det kan innebära att man kompletterar spannmålsodling med grön infrastruktur och med rader av mat- eller virkesproducerande träd och buskar. Det kan handla om att skapa skyddszoner mot vattendrag, eller om restaurering av tidigare skövlad naturskog. Beroende på system och syfte kan

denna återintroduktion ske med olika tekniker (eller en kombination av dessa) som: naturlig föryngring, sådd eller plantering. De mest lämpade markerna för agroforestry och skogsträdgårdar är alla artfattiga industriella jordbruksarealer, naturfattiga platser i och kring städer, och i mindre skala, kortklippta gräsmattor på miljoner villatomter världen över.

Det handlar om långsiktig matproduktion och viktiga framsteg vad gäller restaurering och bevarande av vitala ekosystemfunktioner och "tjänster" som: vattenreglering, vattenrening, pollinering, resiliens, virkesproduktion, klimatreglering, kolinlagring och så vidare. Det skulle också kunna minska trycket på världens naturskogar och skapa väldigt många "arbetstillfällen", eller som vi snarare skulle kalla det: "meningsfulla livsuppgifter" och livsglädje. Vi vill understryka att skogsträdgårdar för allt i världen inte ska anläggas i värdefull naturskog, hag- eller ängsmark.

Skogsträdgården och de olika lundarna

Vi har ritat och förberett för etablering av de olika lundarna i skogsträdgården i många år nu. Först genom att samla fakta och inspiration, genom att ta ner granmonokulturer och restaurera ängar, därefter genom att rita och planera de olika lundarnas utformning. Idag är det 5–6 år sedan vi i större skala började plantera träd och buskar i de första lundarna.

Innan vi berättar om våra etableringsstrategier är det kanske på sin plats att definiera vad vi menar med skogsträdgård. I vårt fall är det ju både en trädgård mitt i skogen och en så kallad matskog, eller skogsträdgård.

Med skogsträdgård menar vi ett växtsamhälle som är ett matproducerande ekosystem, som domineras av fleråriga växter med ätliga växtdelar. Ett skiktat system med allt från höga och låga frukt- och nötträd, till bärbuskar, perenna örter, marktäckare, rotgrönsaker och klängväxter.

Vad produceras?

Vi har inte gjort någon vägning och mätning (med få undantag) per gröda/yta/år, men det kommer vi sannolikt göra någon gång närmaste åren för vissa grödor som vi tror är ganska högavkastande, och som kan vara intressant att skala upp. Vi kan således bara berätta generellt och lite svepande om produktionen i Åfallet skogsträdgård.

Idag produceras främst frukt, bär, fleråriga grönsaker och örter för självhushållning och senaste åren även för självplock/försäljning. Vi producerar också en del plantor, främst för utplantering i vår egen trädgård, men överskottet av plantor sprider vi genom försäljning. Bland trädgrödorna dominerar frukt- och nötträd, och bland buskarna hassel och olika bärbuskar. Vissa arter har vi många sorter av och många plantor av varje sort. Många av dessa har inte börjat producera bra ännu. Dit hör exempelvis valnötter, äpplen, plommon, körsbär, havtorn, mullbär och storfruktig hassel, för att nämna de viktigaste i kvantitet. Bland bärbuskarna dominerar olika vinbärs- och krusbärsorter, blåbärstry samt silverbuskar. I markskiktet, som vi just nu håller på att etablera, är exempelvis jordgubbar, smultron, kärleksört, piplok, Gode Henriks målla, valeriana och olika myntasorter vanliga.

I vår trädgård ser det ut precis som det ofta gör i den vilda floran, där de mer ovanliga växterna utgör den största delen av artmångfalden. De vanligare arterna är färre, medan de är fler till antalet, finns i större bestånd och är mer generella.

Här på Åfallet använder vi oss av fem huvudsakliga etableringsstrategier. Nedan beskriver vi ett par av de många små experimentlundarna, för att liksom illustrera olikheten som finns mellan etableringsstrategierna.

Naturkulturlunden

I denna lund växer exempelvis sötkörsbär, japanskt plommon, kvitten, valnöt, mispel, äpple och storfruktig hassel, tillsammans med vildväxande träd som asp, björk, rönn, ek och sälg. I buskskiktet finner man koreansk silverbuske, fläder, gullrips, svarta vinbär, och vildväxande slånbär. I örtskiktet växer spansk körvel, jordgubbar, smultron, luktkviol, kärleksört och vildväxande bestånd av ätliga nyttoväxter som kungsmynta, hundkex och myskmalva. Här växer också brännässla och uppländsk vallört – bocking 14, som vi slår och använder som täckmaterial men också gör gödselvatten av.

Vi kallar denna lund för "naturkulturlunden". Det gör vi eftersom etableringsstrategin i denna skogsträdgård går ut på att blanda naturligt föryngrade växter och kultiverade. Tanken är dels att bevara och återskapa biologisk mångfald knuten till öppna lövnaturskogar med luckdynamik och/eller cyklisk succession samt ängsmark, dels att träd som asp, sälg, rönn och björk ska ge ett visst frostskydd till de ätliga kultiverade växterna. I naturskogarna

OVAN. Före detta granåker, idag 5-årig självplocks-trädgård.

OVAN T.V. Släktingars skogsträdgård i sydöstra Asien. Där finns en lång tradition av att "odla som skogen".

T.V. Exkursion i naturskog. I naturskogar hämtar vi mycket inspiration om hållbara växtsamhällen, strukturer och skogsdynamik.

T.H. Vallört av sorten bocking 14 är en utmärkt växt för humlor och bin.

var det historiskt, eller är det idag, betande djur, markbränder, insekter och stormar som skapar gläntor och luckor i krontaket, och dynamiken. I vår trädgård är det vi som är "uroxarna".

De stora kvarvarande träden skapar ett mer gynnsamt klimat och partier av halvskuggiga miljöer som gynnar många av skogsträdgårdens växter. De inhemska trädslagen är ekosystembärande och livsmiljö för många arter, till exempel pollinerande insekter som kan pollinera växterna i lunden och predatore, som kan hålla ner angrepp. I denna lund finns redan stora underjordiska svampnätverk som samarbetar med träden och förser dem med mineraler, vatten och näring i utbyte mot socker, som växterna producerar. Vår tanke är att detta nätverk av så kallade mykorrhizasvampar också kommer stödja de inplanterade frukt-, bär- och nötväxterna. Man bör komma ihåg att de flesta växter man planterar i skogsträdgårdar i sin vilda utbredning växer i just träd- och buskmarker, och i skogar. Ett rimligt antagande är därför att de bör trivas i just sådana miljöer.

I denna lund etablerar vi de olika skikten i olika faser: först planterade vi i luckor och gläntor in de träd som tar längst tid att ge frukt, sedan bärbuskarna och nu håller vi på att etablera markskiktet, rotgrönsakerna och klängväxterna. Vi förbereder marken genom

att täcka den för att skapa en "skogsliknande" marksituation där gräsväxter minimeras. Sedan planterar vi "öar" med marktäckare varje år tills endast gräsbevuxna stigar återstår. Eftersom vi totalt sett har 3 hektar att arbeta med, så kommer det ta minst 5–10 år till innan markskiktet är helt etablerat i alla lundar.

Plommonlunden

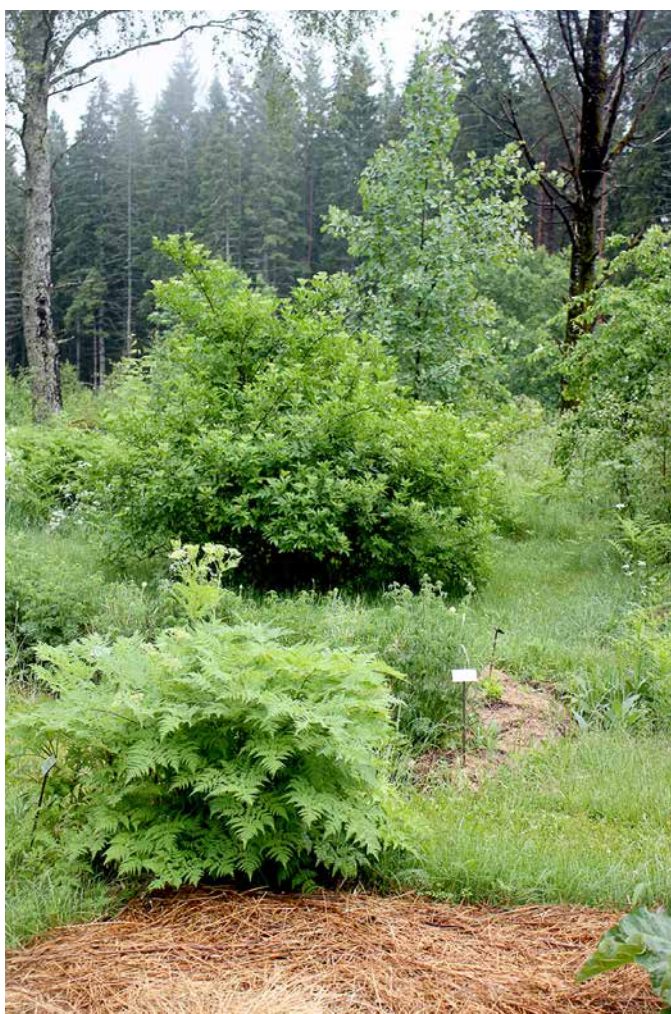
I denna lund har vi planterat olika namnsorter av plommon som tillsammans med andra träd utgör kronsiktet. "Krontaket" kommer på sikt att utgöras av både höga och låga träd. Här växer exempelvis träd som äkta kastanj, olika äppelsorter, sötkörbär, surkörbär, prakt-häggmispel, virginiahägg, päron, grå valnöt och hagtorn. I busksiktet växer vinhallon, pimpermöt, krusbär, stor rosenkvitten, svarta, röda och vita vinbär. Minikiwi har planterats med förhoppningen att de ska klättra upp i träd och på en paviljong.

I lunden finns kvävefixerande träd och buskar som havtorn, koreansk silverbuske, sibirisk ärtbuske och det inhemska trädslaget klibbal. I ört- och markskiktet finner man sallatsaralia, grönmynta, ryssgubbe, Gode Henriks mälla, kvanne, kinesisk gräslök, libbsticka, malört och i torrare delar timjan, lila temynta, citronmeliss och kärleksört.

Etableringsstrategi är imitationsteknik

med plantering av de olika skikten i olika steg. För bara några år sedan växte här en granplantering i raka rader. Det fanns nästan bara barr och någon enstaka fläck moss på marken. Vi valde att avveckla monokulturplantagen för att kunna restaurera ängsfloran och etablera denna lund.

Med "imitationsteknik" menar vi en etableringsmetod där man själv planterar de växter som ska utgöra stommen i systemet, och gör detta på ett sätt som imiterar naturliga busk- och träd bärande marker. Vi planterar de flesta växterna i olika skikt och med ungefär det avstånd som de slutligen behöver stå på, för att de på längre sikt få nog med plats för att bli fullstora, och nog med solinstrålning för hög produktion av löv, bär, frukt och andra ätbara växtdelar. Täckning runt nyetablerade växter är tänkt ska minska konkurrensen, minska avdunstningen och skapa en "skogsliknande" marksituation runt buskar och träd. Allt för att ge de planterade växterna en så bra start som möjligt. Vi täcker successivt marken med en ogrässpärr (kartong, tidningspapper eller markdukar), och på dessa lägger vi täckmaterial som löv, bark, flis, gräsklipp och gammalt hö, halm eller ensilage. Efter det att växterna etablerat sig väl, sår eller planterar vi in stödjande marktäckande växter där det nu är täckmaterial.

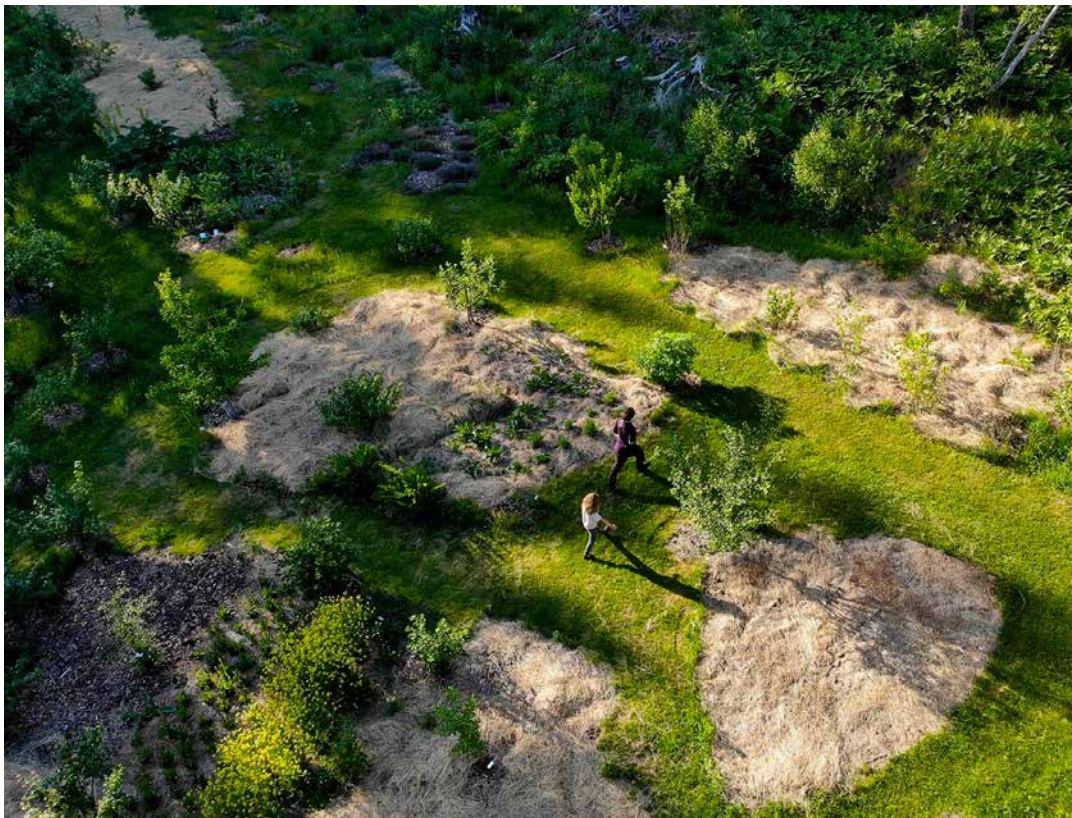

OVAN. Skörd av äppelmynta.

T.V. Naturkulturlunden där vilda och planterade träd blandas och samspelar.

T.H. Philipp Weiss håller kurs om skogsträdgårdar och anlägger den lilla Stjärnsundslunden.

Kvällsskörd i en av skogsträdgårdslundarna.

Vad betyder succession?

Ekologisk succession är en ständigt pågående process. Succession är förändringar över tid av artsammansättningen av växt-, svamp-, och djursamhällen inom ett ekosystem. Det kan exempelvis vara en process på elementnivå, som olika svamparter som följer varandra när ett dött träd bryts ner, eller på habitatnivå, som när en äng växer igen till skog om man inte slår gräset eller låter boskap beta där. Det är den process som sker när ett ekosystem genomgått någon form av störning, som blyxtantänd brand, stormfällning, hårt bete, översvämning eller insektsangrepp.

Vi lämnar också öar med vilda ängsväxter som vi sköter genom lieslätter, en del av den gröna infrastruktur som finns i hela vår skogsträdgård.

Denna etableringsmetod bygger på klassiska trädgårdsanläggningstekniker och förordas av exempelvis skogsträdgårdsentusiasten Martin Crawford. Den har som andra etableringsstrategier potentiella för- och nackdelar.

Grön infrastruktur är grundläggande

För att bevara och bygga upp en ekologisk ryggrad i våra odlingssystem och hjälpa till med att nå våra miljömål och möta våra ödesfrågor menar vi att alla trädgårdsförvaltare, oavsett skalan på trädgården eller gården, måste hjälpas åt att gynna och skapa en grön infrastruktur för vår vilda flora, fauna och funga. Det går att göra på många sätt. På Åfallet gör vi det lite förenklat på dessa sätt:

På habitatnivå (livsmiljö). Här sparar vi den gamla skog vi har, vi återskapar och slättrar ängspartier och vi bygger upp skogsträdgårdslundar med så rik biologisk mångfald som möjligt.

På substrat- och elementnivå (substrat: det underlag som en växt eller ett djur lever på – element: pergola, stekelhotell, gamla lövträd, rishögar, stenblock, murar osv). Vi lämnar och tillskapar död ved och bygger faunadepåer, vi skapar intressanta sand- och grusmiljöer i odlingarna, och vi bygger och borrar fram stekelhotell. Visste ni exempelvis att det i Sverige finns 6 000–7 000 arter som är knutna till död ved? Vi lämnar alla gamla lövträd och låter andra lövträd bli gamla, osv, osv.

Medan importerade trädslag som persimon eller asimina kommer från andra kontinenter och inte är ekosystembärande här i Norden, så finns ju faktiskt en lång rad trädslag som har funnits i Sverige i årtusenden och som utgör värdväxter till tusentals svampar, växter och djur. Dessa är viktiga att inkludera i våra trädgårdar för att hjälpa till att hysa den rika mångfald som är knutna till dessa trädslag. Träden är utmärkta "amträd" eller "skärmträd" som skyddar exempelvis valnötsträd eller äkta kastanj från nattfrostd.

Många grenar på näringsträdet

Här på Åfallet har vi flera olika inkomstbringande verksamhetsgrenar som: söndagsfik på sommaren, miniplantskola, guidningar, evenemang och kurser, naturvårdsskötsel av lokala naturreservat samt pedagogisk verksamhet. Vi erbjuder självplock av bär och örter och bedriver torghandel.

Ett av målen (som vi redan nu uppfyllt!) med vårt projekt är att vi ska kunna leva här ute på gården och visa att man inte behöver flera hundra hektar mark för att kunna bedriva näringsverksamheter som går att leva på. Värde av 3 hektar med gården mitt i skogen, eller 3 hektar med granplantering, som ju var vad vi började med, är mycket lågt om man tänker sig producera ensilage eller massaved, och säg vart 60–70 år kalavverka granar (som ju är vanliga sätt att nyttja mark på i Sverige). Genom att istället stapla olika nyttor, öka den biologiska mångfalden, bygga upp ett matproducerande system, använda våra egna kunskaper för att testa exempelvis odlingssystem,

och erbjuda guidningar och kurser, så kan vi mångdubbla inkomsterna från gården.

För oss är det viktigt att i den mån det går sträva efter att bygga upp ett så motståndskraftigt, eller resiliellt, system som möjligt. Det gäller också de delar av vårt projekt som vi får vår inkomst från. Även i detta sammanhang menar vi att mångfald, mångfald och åter mångfald är nyckeln både för den ekonomiska resiliensen och för den sociala, och sist men inte minst för att ha ett så utvecklande, varierande och spännande liv som möjligt.

Istället för att satsa på en gröda eller en näringsgren, har vi flera grenar att klättra på så att säga. Bygger man upp en trädgård med dussintals till hundratals arter som producerar ätbara och säljbara växtdelar, så finns sannolikt alltid något som producerar, medan odlingsystem av någon enstaka gröda eller växtart är mycket mer sårbara, om denna slår fel, drabbas av angrepp, eller efterfrågan just det året är låg. Samma sak gäller på näringsnivå. Det är ett talande exempel med coronapandemin. Alla årets för oss så viktiga vårmärnader, kurser och de flesta av våra evenemang har fått ställas in. Men vi har ju kvar söndagskafé, miniplantskola, självplock, guidningar och reservatsskötseln att vila oss emot, och förstås självhushållningen, som innebär att våra kostnader är mycket låga.

Självhushållningen på Åfallet

Vi får ofta frågan hur självhushållande på mat vi är. Men, vi strävar inte efter "drömmen om" 100 procent självhushållning. Det svenska individualistidealet där man ska

OVAN. Månadssmultron ger stor avkastning av bär i upp till flera månader, de är också utmärkta kantväxter.

T.H. Vi har väldigt många krusbärs- och vinbärsbuskar i skogsträdgården. Dessa är utmärkta för självplock och en viktig del av våra "stapelbär".

NEDAN. I förgrunden blodskräppa, spenatskräppa, kantlök, altajiplök och funkia. Bådden bakom domineras av smultron och jordgubbar.

NEDAN T.H. Efter ett år av potatis- eller pumpaodling under täcke är det dags för plantering av markskiktet i små skogsträdgårdsrabatter. Tidningspapper eller kartong läggs ut, därefter görs hål för plantor och sedan täcks försiktigt med löv, gräsklipp och annan typ av organiskt material.

klara sig själv, känns närmast som en modern skapelse, omänsklig och världsfrånvänd. Här på Åfallet är vi istället grundade i och inspirerade av andra former av mänsklig samexistens, av vilda ekosystem, där samarbete, symbios, interndynamik och olika processer är helt grundläggande. Ingen människa eller familj är en ö. Att handla och byta matvaror, fröer och växtmaterial med grannar och vänner, som producerar andra grödor och hantverk än vi, och har andra kunskaper, känns både utvecklande, inspirerande och självklart. Men med detta sagt så menar vi ändå att det är avgörande att bygga upp odlingsystem som gynnar mångfald, bygger jordar, sluter kretsloppen och är så lokalt baserade som möjligt – och som innebär färre transporter, förpackningar och mindre stöd till stora tärnande företag.

Självhushållning handlar också för vår del om att kunna leva här ute med små monetära medel, och att kunna ägna våra liv åt vad vi älskar och brinner för: barnen, skogen, ideell miljöaktivism, ekosystemförvaltning, trädgårdskonst och kulturarbete. Vi vill också kunna äta spännande, näringsrik och god mat, och inte minst ha en relation till de växter och processer som ligger till grund för den. Att odla vår egen mat är således en slags revolution mot konsumtionssamhällets ansiktslösa matkedjor.

Ett av de viktigaste sätten att minska våra ekologiska fotavtryck och möjliggöra ett mer hushållande liv är att minska konsumtionen av allt. Eller som en ekologiforskare vi känner brukar säga: "Den bästa substitutionen, det är inte så kallad bioekonomi, utan minskad energiförbrukning och minskad konsumtion."

Så hur självhushållande är vi då?

Från skogen skördar vi bär, svamp, hantverksmaterial och sågar en stor del av vårt eget konstruktionsvirke. Vi återanvänder och nyttjar också ganska stora mängder trä som ratats av lokala sågverk. Vi får allt vårt vedbehov för uppvärmning och varmvatten vintertid från den egna lilla skogen och skogsträdgården. För att minska vedanvändningen eldar vi sällan vår och höst, och vi har låtit bygga en stor finsk tvåvåningsmassugn med hög förbränning som håller värmen 2–3 dygn på en laddning ved. Vi odlar och sticklar upp en stor del av de plantor som planteras ut i skogsträdgården och tar i ökande grad egna frön. Gården har ingen anslutning till elnätet, så vi har "egen el" i form av solceller och en stor batteribank (ej särskilt miljövänlig att producera dock!). När det gäller

el generellt, så är det korta perioder (december-januari), som vi ibland kompletterar med elverk (tyvärr), när vi pumpar in vatten i vårt vattensystem. När det gäller maten så köper vi ytterst sällan örter, kryddor, bladgrönsaker, rotfrukter, kålväxter, baljväxter, frukt eller bär, så vi skulle säga att självhushållningen av denna typ av matprodukter är 95 procent, och sett till all mat vi konsumerar kanske vår gård producerar 60–80 procent av vårt näringsintag. Vissa grödor producerar vi förstås mycket, mycket mer av än vi kan äta själva, som bladgrönt, bär och frukt, men oljeväxter och säd odlar vi inte alls (utöver feta nötter). Vi skördar vår mat både i de ettåriga grönsaksodlingarna (några hundra kvadratmeter exklusive potatisodlingarna) och från fleråriga växter i skogsträdgården. Vi byter och köper in fröer, plantor och mat av lokala ekologårdar samt skaffar in ekologiska matprodukter som har kort datum eller ska slängas. Dessa förser oss med resterande delen av kosten.

Lagringen av maten

Vi lagrar mat på många olika sätt: ute i landet (vi skördar vissa grödor även på vinterhalvåret), i jordkällare, torrskafferier, i rumstemperatur på hyllor (typ pumpor och vintersquash). Vi lufttorkar örter och kryddor, torkar bär, frukt, bladgrönt och svamp med torkugnar (både soltork och tork som drivs av sole), vi förväller och fryser in, vi fermenterar och vi konserverar.

Bevattning och vattenfrågan

Ett förändrat klimat har gjort vatten- och bevattningsfrågorna än mer centrala. På Åfallet har vi flera strategier för att öka resiliensen och minska arbetsbördan med bevattning. Men än är det långt kvar för oss till ett mer hållbart system. Dels behöver man adressera frågan hur man minskar avdunstningen och håller kvar mer vatten i odlingsbäddar och i markerna generellt, dels hur man samlar in och hushåller med vatten, samt hur men rent tekniskt vattnar för att spara tid och vatten.

Genom marktäckning med organiskt material och levande växter, ökad mångfald (med träd och buskar ökar svampnätverket under jord) och ökad mullhalt i våra sandjordar menar vi att det är sannolikt att jorden håller mer och mer vatten som blir tillgängligt för växterna. Vi har tre grävda brunnar och en djupborrad som vi använder för bevattning, och vi samlar regnvatten i flera IBC-tankar. Vi håller i skrivande stund på att rita om bevattningssystemen för plantskolan, växthuset och frilandet, för att spara tid och vatten. Exempelvis har vi byggt bevattningsbord för kruade växter och för odlingsbrätten med "underifrånvattning". Vi bygger regnvattensystem med självtryck och droppbevattning i växthuset, och vi tittar på hur vi kan byta ut spridarna mot droppbevattning för att minska avdunstningen. I framtiden när barnen kan simma kommer vi att gräva bevattningsdammar som också gynnar mångfalden.

Våra ettåriga grödor

Som komplement till våra skogsträdgårdslundar har vi utformat trädgården på så vis att vi kommer att behålla solexponerade gläntor nära huset och jordkällaren där vi odlar många dussin sorter ettåriga grödor i bäddar. De ettåriga odlingarna är täckodlingar av olika slag: låga täckodlade bäddar, jordförbättrade med kompost, sandbäddar inspirerade av Nils Åkerstedt, odlingslimpor inspirerade av Lena Israelsson och Sepp Holzer – och alla är "grävfria". Vi gör nästan bara samodlingar. Den "ettåriga gröda" vi inte odlar i dessa bäddsystem är potatis, som vi istället odlar som en förstasuccessionsfas i skogsträdgården, för att bereda mark för att anlägga det perenna mark- och örtskiktet.

Näringsflöden och att sluta kretsloppet

Medan vi gärna byter och tar in fröer och växtdelar utifrån för att berika trädgården, så menar vi däremot att det är superviktigt att sluta kretsloppet för näringsämnen och öka bördigheten av jordarna på själva gården. Detta istället för att göra oss beroende av gödsel och täckmaterial utifrån som bidrar till att vi minskar bördigheten på andra gårdar genom "näringserosion". Därför bygger vi upp system som gör att näring tillkommer och cirkuleras i trädgården. Både i de ettåriga odlingarna och i skogsträdgården är därför kvävefixerande växter centrala. Vi långtidskomposterar också fekalier och blandar

OVAN. Skogsträdgårds-växthuset. Material: återanvända fönster och glas, egensågat och återanvänt virke, begagnat tegel uppmurat med lerbruk, egenblandad linoljefärg, samt kanalplasttak. Vi murar också upp värmelagrande tegelmurar på norrsidan för att skapa en varmare miljö under kalla nätter vår och höst. På bilden syns kiwi, rankspenat, jams och vin, samt en terrass som vi byggt som social plats i växthuset.

OVAN T H. Marknadsstånd på Skogsträdgårdsfestivalen.

T H. Bevattningsbord som underlättar i plantskolan. De är byggda av ratat virke från ett lokalt sågverk och med före detta växthusplast. Regnvatteninsamling sker i IBC-tanken som har självtryck för bevattning.

OVAN. Pumpa är en utmärkt växt första året eller åren man täcker bort gräsarter för att kunna etablera markskiktet i skogs-trädgården.

T V. Hårdigt valnötsträd från Vitryssland vid plantering. Notera att trädet är planterat i nätkorg som skydd mot vattensorkar.

OVAN T H. Sandbäddar av "Nils Åkerstedt-karaktär", försommar 2020.

T H. Elin skördar och plockar samtidigt bort de få "ogräs" som växer i de täckta odlingslimporna.

gödselvatten av vårt och våra gästers urin. Den gödsel som tillkommer utifrån genom alla våra gäster är en del i att kompensera för allt det bortfall av näring som sker när vi säljer växter, bär- och frukt, som ju leder till viss näringsförlust.

Vi flyttar också näring inom systemet genom att slå ängstegar som blir artrikare men näringsfattigare, medan odlingsytorna blir bördigare. Vi använder oss av gräsklipp, vallört, brännässlor och bördighetshöjande och förnabyggande träd- och buskbestånd. Vid enskilda tillfällen har vi också tagit in kasserat ensilage. Vi använder oss av bark som täckmaterial och flis till täckmaterial och som del i komposter. Vi bygger långtidsverkande kompostbäddar som vi odlar i och vi komposterar allt "köksavfall".

Med tanke på hur stor yta som krävs för att kunna producera vinterfoder, och sunda hagmarker till betande djur, så bedömer vi själva att detta inte skulle gå utan att göra oss beroende av att köpa stora mängder foder, och utan att djuren skulle ta den plats vi idag, eller i framtiden, använder för att ge plats till de artrika och kolinlagrande skogspartierna och skogsträdgårdslundarna. Tidsaspekten är också viktig. Därför har vi helt valt att odla enligt veganska principer. Detta val bygger förstås också på vad

vi menar grundar sig i ekologiska, solidariskska, etiska, filosofiska och hälsomässiga argument. En stor del av dagens så kallade "rationella" storskaliga kött- och mjölkproduktion tar enorma arealer i anspråk och innebär lidande, skogsskövling och utsläpp av växthusgaser, som i sin tur resulterar i en lång rad andra negativa miljöeffekter. Men med detta sagt menar vi inte att dra all form av djurhållning över en kam, även om vi själva gjort bedömningen och tagit ett etiskt ställningstagande med utkomsten att vi valt en vegansk kosthållning och odlingsform.

Stängsel är A & O

Det finns romantiska och monetärt rika permakulturgurus (som har råd att förlora stora delar av skörden) som menar att man inte behöver stängsla in sina odlingar och att det skulle vara "onaturligt" med stängsel. Vi håller definitivt inte med!

I den del av skogslandskapet vi bor i finns en obalanserat stor klövvilts- och vildsvinspopulation. Utan stängsel går det inte. Träden blir ringbarkade, söndertrasade, landen uppbökade och det bladgröna nertrampat och nerbetat, och vi får ta bilen in till en mataffär istället, där maten kommer från stora stängslade monokulturer i Spanien eller Holland. Hur naturligt och hållbart är det?

Vi har därför byggt tre olika försöksstängsel för att prova oss fram till framtida lösningar. Vi har flätat relativt höga flätgärdesgårdar och satt en eltråd nederst för att hålla ute hare och vildsvin. Vi har byggt plank av bakaved och vi har satt upp viltstängsel av metall, med eltråd på distans längst ner vid marken. Plank och stängsel håller hittills ute älgar, rådjur och hjortar (ta i trä!). Större delen har suttit uppe flera år och fungerat fint, utan att någon tagit sig över för att beta.

Framtidsplaner

Vi vill lära oss mer! Alla är pionjärer som sysslar med skogsträdgårdar i norr och det finns mycket att lära.

Successionen måste fortgå några år till för att de olika lundarna ska producera mer och etableringen av markskiktet, som vi nyligen påbörjat, måste fortskrida.

Det finns stor potential till ökad försäljning via torghandel, självplock och besökare, och genom förädling som skapar nya produkter. Idag marknadsför vi inte alls självplocken, mer än att vi nämner den på webbsidan. När vi får ett större sortiment och längre säsong att skörda/plocka under, så kommer vi börja marknadsföra självplockdelen av verksamheten. Den tror vi har stor potential. Grundläggande är att engagera oss mer i vad

OVAN. Plank byggt av granslanor och bakaved, målat med hemblandad linoljefärg. Bara fantasin sätter gränser för hur man kan bygga stängsel kring sina odlingar.

T V. Många fleråriga grönsaker kan man skörda långt in på hösten. Här rankspenat som växter bland kål och andra grönsaker.

NEDAN. Hundratals meter av flätad gårdesgård ramar in skogsträdgården.

Syftet med Åfallet skogsträdgård

Etablera ett matproducerande ekosystem som gynnar den biologiska mångfalden, som är klimatanpassat, och som lagrar relativt mycket kol i mark och biomassa.

Skapa en pedagogisk miljö för våra egna och andras barn, och för vuxna, där man kan inspireras och lära sig om ekologi, skogsträdgårdar, matproduktion och trädgård. Både på plats i trädgården, i närliggande skogar, under föreläsningar och via vår youtube-kanal Nordliga skogs-trädgårdar.

Bli självhushållande på nästan all mat vi konsumerar på gården och serverar under våra event och kurser (exklusive salt, sädeslag och oljeväxter).

Ge inkomster vi kan leva på: dels från självplock, förädlade produkter från skogsträdgården, växtmaterial och vårt lilla ekofik, dels genom pedagogisk verksamhet: främst kurser, föreläsningar och guidningar, och genom ekosystemförvaltning/naturvårdande skötsel på annans mark, oftast i naturreservat.

Vi vill också testa och utvärdera olika hypoteser och etableringsstrategier som finns i böcker om skogsträdgårdar, eller som vi utvecklat och funderar ut själva.

som sker utanför våra egna gårdar och täppor.

På samma sätt som vi som odlar på odlingslotter, i trädgårdar, i städer eller på gårdar kan påverka omvärlden genom minskad transport, ökad mångfald och bättre klimatanpassning, så bör vi förstå att inga trädgårdar, hur artrika de än må vara, kommer att klara sig utan alla de ekosystemfunktioner som upprätthålls och skapas av de stora vilda vatten- och landbaserade ekosystemen som finns utanför våra gårdar. Inom permakulturen brukar man kalla denna del för "zon 5". Vi menar att fokuset i vår samtid inte kan ligga i zon 0, 1 eller 2, det vill säga den egna familjen, egna huset och köksträdgården, utan att ett massivt engagemang krävs vad gäller både rättvisefrågor och större regionala, nationella och globala miljöfrågor. För att ta ett exempel från detta avlånga land: samtidigt som våra skogar är vitala för en rad fundamentala ekosystemfunktioner, exploateras de brutalt. Genom kalhuggning och plantering, fragmentering och djupa körskador, diken och dikesrensning har skogarna försvagats och omvandlats. Inom kanske 15 år finns nästan inga "riktiga skogar" kvar utanför de få procent av den produktiva skogsmarken som är undantagna från "rationellt skogsbruk". Då är det försent, och då har vi bytt EU:s största landbaserade ekosystem mot framför allt helt onödiga engångsartiklar av papp och papper.

Utan engagemang för dessa ekosystem och andra kan våra egna drömmar om paradisträdgårdar hälsa hem i framtiden.

Slutligen några tips

Sök kunskap om olika växters habitatkrav (krav på livsmiljö). Denna kunskap finns att hitta i litteraturen och ute i skogen. Man kan med fördel också besöka andras trädgårdar och botaniska trädgårdar för att få bättre känsla för växternas krav och storlek.

Anlägg stora eller större bestånd med fleråriga grönsaker och örter. Det underlättar en rationell skörd och skötsel (ej monokulturer, utan "öar").

Passa på att odla pumpa, squash och potatis som första succession när du marktäcker för att eliminera konkurrerande gräsarter.

Ta hjälp av den naturliga successionen av träd, örter och buskar.

Plantera sådana växter som du tror och vet att ni tycker om och kommer att användas flitigt i köket. Annars riskerar skogsträdgården att bli en bortglömd historia när etableringsentusiasmen svalnat.

Vi ser risker med spridandet av växt- och svampmaterial från olika delar av världen. Var noga med att kontrollera de växter ni köper in och sprider. Minska riskerna genom att inhämta information från Naturvårdsverket och

Jordbruksverket, och var noga med varifrån ni köper in växtmaterial. Just nu rasar allvarliga trädskjuddomar som hotar både trädarter och de arter som är knutna till dem. Dessa sjukdomar har spridit sig genom människors handel med växtmaterial.

ELIN och VIKTOR SÄFVE driver Åfallet skogsträdgård tillsammans med sina entusiastiska barn. De sysslar med pedagogik, ekosystemförvaltning, är skogsaktivister och trädgårdsentusiaster. De producerar också youtubekanal Nordliga skogsträdgårdar. Hemsida: www.matskog.com.

Några av våra inspirationskällor:

Naturskogar av olika slag, barnens odlarglädje, Magnus Fredriksson (Grönskapet), Jona Elf Dahl och syster Etta Säfve (Lilla Skräddaröd Gård), Paul Teepen, Martin Crawford, de svenska permakulturationspionjärerna Maria Dahl och Asko Juhani Latosuo (1967–2014), Philipp Weiss och Rebecca Törnqvist (Puttmyra skogsträdgård), Annevi Sjöberg, de ledande profilerna inom naturnära skogsbruk Lutz Fährer och Martin Jentzen, veganodlaren Peter Albrecht, Esbjörn Wandt och Holma skogsträdgård, Stephen Barstow, Nils Åkerstedt (1925–2018), Under tallarna, Anders Delin (1935–2017), Thomas och Anna-Clara Tidholm m fl.